

Natalia Maria Ruman

Godność rodziny u Jana Pawła II na kanwie interpretacji "Pieśni nad Pieśniami"

Religious and Sacred Poetry : An International Quarterly of Religion, Culture and Education 1/3, 103-124

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NATALIA MARIA RUMAN (Katowice, Cieszyn, Poland)
e-mail: nroman[at]interia.pl

Godność rodziny u Jana Pawła II na kanwie interpretacji *Pieśni nad Pieśniami*

1. Wstęp

Współczesność rozbiła tradycyjne formy małżeństwa, nastąpiła wyraźna zmiana w sferze życia małżeńsko-rodzinnego. Kryzys małżeństwa przejawia się np. w sposobach i motywach zawierania małżeństw, we wzroście alternatywnych form życia „rodzinnego” (nieformalne związki partnerskie) czy w instrumentalnym (redukcjonistycznym, antypersonalistycznym) traktowaniu osób w rodzinie, czego dowodem jest zanikanie tego, co wspólnotowe w przeżyciach i działaniach tworzących ją osób¹. Współczesny człowiek często rości sobie prawo do kreowania norm moralnych. Zmiany dokonujące się w postawach i zachowaniach młodzieży na płaszczyźnie aksjologiczno-normatywnej budzą coraz większe zaniepokojenie. Radykalne zmiany w podejściu do płciowości przyczyniły się do ugruntowania przeświadczenia, że swoboda seksualna jest (jakoby) niezbędna dla psychicznego zdrowia. Obecnie sens małżeństwa sprowadzony bywa „do kontraktu na papierze”, a pod hasłami ‘demokracji’, ‘tolerancji’ podważa się monogamiczność i nierozzerwalność małżeńską, w lewicowo-liberalnych mediach promuje się współżycie seksualne oderwane od małżeństwa, w imię „nowoczesności” i „szczęścia”. Wstrzemięźliwość przedmałżeńska przestała być wartością².

Jednak „szybkie zmiany niosą jeszcze więcej szans, a ceną jest jeszcze większa samotność”³. Encyklika *Evangelium vitae* jest dokumentem, w którym Jan Paweł II z niezwykłym wyczuciem tragizmu sytuacji

---

¹ J.Mariański, *Między sekularyzacją i ewangelizacją. Wartości prorodzinne w świadomości młodzieży szkół średnich*, Lublin 2003, s. 65-75.

² M.Račław-Markowska, *Od jednorodności ku różnorodności: modernizacja rodzin w Polsce*, „Problemy Rodziny”, oprac. A. Radwańska, r.: 40: 2000, nr 2-3 (230-231), s. 23n.

³ K.Słany, *Małżeństwo i rodzina w zglobalizowanym świecie*, „Problemy Rodziny”, oprac. A. Radwańska, r. 41: 2001, nr 4/5/6/ (238/239/240), s. 3.

świata pisał o gruzach wolności współczesnego człowieka, zatracającego „nie tylko tajemnicę Boga, ale również tajemnicę świata i swojego istnienia” (EV 22). Wychowanie laickie wyklucza wszelkie związki wychowania z religią, zaprzeczając transcendentnemu odniesieniu i przeznaczeniu człowieka; dąży do ukształtowania nowego humanizmu, który za najwyższą wartość, miarę i cel stawia człowieka⁴. Papież Jan Paweł II odnotował ten fakt w słowach skierowanych do Episkopatu Belgii w Malines dnia 18 maja 1985 r.: „Obecnie ludzie skłonni są odrzucić Boga w imię własnego człowieczeństwa”. To forma ateizmu humanistycznego zdefiniowanego jako „prawdziwy humanizm – [czyli] (...) taka postawa umysłowa, która wyklucza absolutnie uznawanie jakiegokolwiek wyższej od człowieka wartości; jest to postawa areligijna”⁵.

W dobie powszechnej ‘seksualizacji’, rozpadu małżeństwa, dominacji pornografii, powszechnych trudności małżeństw katolickich, ogólnego niezrozumienia lub odrzucenia dokumentów Kościoła, można jednak cytować fragmenty najważniejszych tekstów Jana Pawła II, który nauczanie Magisterium przekładał na zrozumiały dla każdego język. Warto przypominać o godności i świętości małżeństwa oraz rodziny, bronić ich miejsca we współczesnym świecie. Warto przekazywać wartości, normy i wzory zachowań społecznych, moralnych i religijnych, nauczając o małżeństwie i rodzinie. Warto mówić o odpowiedzialnym rodzicielstwie, świętości życia, godności i prawach dziecka⁶.

Młódzież potrzebuje wzoru życia. Opowieści o miłości oblubieńczej w *Pieśni nad pieśniami* mają charakter wzorczy, papież Jan Paweł II analizował zagadnienie miłości na wspomnianym, biblijnym przykładzie. Chodzi jednak współcześnie o to, aby prawo miłości objawione przez Boga nie stawało się dla młodych coraz bardziej niezrozumiałe, ograniczające i nieżyciowe⁷.

---

⁴ P.Mazanka, *Źródła sekularyzacji i sekularyzmu w kulturze europejskiej*, Warszawa 2003, s. 69.

⁵ K.Świerszcz, *Destrukcyjność laickiego wychowania w świetle współczesnych ideologii*, „Communio”, red. K.Dynarski, r. 27: 2007, nr 3 (159), s. 5; G.Schmidt, *Ludzka droga ku prawdzie i miłości*, „Collectanea Theologica”, red. W.Chrostowski, r. 51: 1981, nr 4, s. 199n.

⁶ J.Mariański, *Między sekularyzacją...*, op. cit., s. 268-312.

⁷ Przykładowo: A.Scola, *Tajemnica miłości oblubieńczej. Mężczyzna-Kobieta*, Rzym 1998, ss. 208. Ksawery Knotz, kapłan zakonu Braci Mniejszych Kapucynów, wykładowca teologii pastoralnej, duszpasterz małżeństw, rekolekcjonista, spowiednik i kierownik duchowy wielu małżeństw, jest autorem książki-poradnika pt. *Alt małżeński. Szansa spotkania z Bogiem i współmałżonkiem*, Wydawnictwo „M”, Kraków 2001, ss. 350; Publikacja ta osadzona jest w dorobku myślowym Kościoła współczesnego, który – nie negując słabości i grzeszności człowieka – równocześnie dystansuje się od negatywnego spojrzenia na seksualność człowieka. Christofer West – wykładowca teologii małżeństwa i rodziny, napisał książkę *Dobra nowina o seksie i małżeństwie. Odpowiedzi na szczerze pytania dotyczące nauki Kościoła*, tłum. M.Majdan, Wyd. Księży Marianów, Warszawa 2002, ss. 256, Jej

Skrótowe opisy i analizy niektórych twierdzeń teologicznych na temat miłości, godności człowieka, małżeństwa i rodziny u Jana Pawła II pozwolą dostrzec elementy wychowania, które mogą zaowocować zrozumieniem i właściwym przeżyciem rzeczywistości miłości, sakramentu małżeństwa oraz procesu tworzenia chrześcijańskiej rodziny. To jest prawda ważna, choć czasem trudna do akceptacji. Przygotowaniem do przyjęcia tej prawdy jest uświadomienie młodym ludziom nadprzyrodzonego wymiaru życia, przyzwyczajenie do myśli, że ludzkie działanie ma swój głębszy sens i skutek duchowy. Sięganie do Biblii, do nauki Kościoła, zwłaszcza nauczania Jana Pawła II, właściwie ukierunkowuje i uwrażliwia młodych na dawanie świadectwa życia chrześcijańskiego.

Lektura Biblii – *lectio divina* – to rozmiłowanie się w odczytywaniu Słowa Bożego, przyjmowanie tego daru i przeżywanie go. Rozmiłowanie w lekturze Pisma Świętego można określić metaforycznie. Lektura Pisma Świętego jako duchowa ‘pieszczota’ oznacza zaistnienie relacji bliskości Boga i człowieka realizującej się w osobie czytelnika. Czytanie Biblii jest równocześnie relacją szacunku, pewnego dystansu, ponieważ Boga nie można ogarnąć. Wiecznie Inny jest stale ponad człowiekiem. W *Pieśni nad Pieśniami* napisano: „Otworzyłam ukochanemu memu, lecz ukochany mój już odszedł i znikł” (*Pnp* 5,6)⁸.

2. Godność człowieka

Człowiek, swoista ikona Boga, istnieje jako mężczyzna i kobieta (*Rdz* 1,27). Człowiek jako istota jest osobą niepowtarzalną, przy czym istnieje dwudzielnie duchowo-cieleśnie, a wspomniany dwupodział (duch-ciało) utrwalił się w kulturze, zwłaszcza w filozofii klasycznej, przez hylemorfizm Arystotelesa, św. Alberta Wielkiego i św. Tomasza z Akwinu głoszących, że człowiek jest materią i formą⁹. Biblia wymienia wiele istotnych elementów składających się na człowieczeństwo (hebr. *leb* – 815 razy, hebr. *nefes* – 600, hebr. *basar* 169, hebr. *ruah* – 129). Wymienione pojęcia ujmują fundamentalne kategorie antropologiczne

---

głównym przesłaniem jest ukazanie prawdy o (danej przez Boga) godności mężczyzn i kobiet oraz przeznaczeniu ich do życia w miłości i szczęściu. Po wprowadzeniu na temat „fundamentów biblijnych Bożego planu dla płciowości i małżeństwa, publikacja zawiera wypowiedzi na temat sakramentu małżeństwa i jego nierozzerwalności, o istocie czystości małżeńskiej, naturalnym planowaniu rodziny, powołaniu księży do celibatu, itd. Teksty tam zawarte opierają się na własnym doświadczeniu oraz odwołaniach do nauczania Jana Pawła II.

⁸ B.Nadolski, *Lectio divina*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, red. J.Chmiel, r. 54: 2001, nr 1, s. 49.

⁹ W.Chrostowski, *Rzeczywistość i symbolika kobiety w Biblii*, „Pastores”, red. nacz. J. Augustyn, r. 5: 2002, nr 1 (14), s. 10.

istoty ludzkiej. Wspomniane elementy współdziałają ze sobą w całościowej strukturze i dopiero razem tworzą wspólnie osobę ludzką jako nierozdzieloną całość, całego człowieka jako ciało, duszę i ducha:

– człowiek jako hebr. *basar* (grec. *sarks* – „mięso”) oznacza całe ciało, cielesność człowieka, w sensie przenośnym oznacza całość człowieka w jego relacji do wspólnoty,

– człowiek jako hebr. *nefes* (grec. *psyche* – psychiczność; grec. *nous* – myślenie, rozum) – dusza jako źródło życiowego pożądania i odczuwania, ukazuje człowieka jako istotę uczuciową i emocjonalną, miłość umiejscowiona jest w hebr. *nefes* (*Pnp* 1,7)¹⁰,

– człowiek jako hebr. *leb* (gr. *kardia* – serce jako organ, źródło uczuć cielesnych, psychicznych i duchowych, grec. *soma* – ciało, cielesność) – oznacza „serce”, które obejmuje wszystkie wymiary ludzkiej egzystencji: wykonuje czynności ciała (w sensie cielesnym serce jest miejscem siły życiowej), duszy (jest organem czucia i pożądania) i ducha (źródło rozumu i woli). Serce stanowi prawdziwe ja – osoby, jest wnętrzem uczuciowego jestestwa, w najgłębszy sposób charakteryzuje człowieka. Ten sens serca wyrażają słowa Chrystusa: „bo gdzie jest twój skarb, tam będzie i serce twoje” (*Mt* 6, 21). Strumień miłości i miłosierdzia przenika przez Serce Chrystusa. Ono jest kanałem, przez który przepływa do nas miłość Boska i ludzka w całej jej pełni¹¹.

– człowiek jest hebr. *ruah* (grec. *pneuma* – duch) oznacza ducha ludzkiego, element najbardziej szeroki – pojęcie używane do wyrażenia całej egzystencji, do wyrażenia „ja” człowieka; w znaczeniu przenośnym oznacza ‘uczucie’ człowieka, pokrywa się z zakresem pojęcia hebr. *nefes*, a jako ‘duch’ z zakresem pojęcia hebr. *leb*¹².

Człowieka charakteryzuje aspekt widzialny (materialny) i niewidzialny (duchowo-psychiczny), obydwie wspomniane sfery odpowiadają sobie wzajemnie i się przenikają¹³. Człowiek posiada zatem dwie różne cechy: jest bytem materialnym, związanym z tym światem przez swoje ciało oraz bytem duchowym, otwartym na transcendencję i odkrywanie „głębszej prawdy” ze względu na swój rozum, dzięki któremu ma udział

---

¹⁰ S.Ormanty, *Fenomen biblijnego spojrzenia na człowieka*, „Collectanea Theologica”, red. W.Chrostowski, r. 73: 2003, nr 3, s. 43-45.

¹¹ D.Hildebrand, *Serce. Rozważania o uczuciowości ludzkiej i uczuciowości Boga – Człowieka*, tłum. J. Koźbiał, Poznań 1985, s. 30, 46.

¹² S.Ormanty, *Fenomen...*, op cit., s. 41-50.

¹³ M.Scheler, *Materialne apriori w etyce*, tłum. A.Węgrzecki, „Znak”, red. nac. H.Malewska, r. 19: 1967, nr 12 (162), s. 1539-1543; M.Chymuk, *Samookreślenie siebie poprzez wybór wartości życiowych*, „Horyzonty Wiary”, r. 10: 1999, nr 2 (40), s. 53-58.

„w światłości Bożego rozumu”¹⁴. Człowiek jest otwarty przede wszystkim na Boga, staje się niezależny od innych stworzeń, a jednocześnie otwiera się na inne osoby i zmierza ku prawdzie i dobru. Człowiek jest osobą w sobie nie przez „naturę”, lecz przez istotę – nie tylko jako stworzenie duchowe, uczynione na obraz i podobieństwo Boże, ale jako podobieństwo Słowa (grec. *Logos*), które stało się ciałem. Stając się człowiekiem, Chrystus obdarzył ludzi godnością i nieskończoną wartością¹⁵. Jan Paweł II stwierdzał: „Tajemnica człowieka wyjaśnia się naprawdę dopiero w tajemnicy Słowa Wcielonego. (...) Ten, który jest obrazem Boga niewidzialnego, jest człowiekiem doskonałym, który przywrócił synom Adama podobieństwo Boże, zniekształcone od czasu pierwszego grzechu” (*Redemptor hominis*, 8). Jezus Chrystus stał się człowiekiem, aby człowieka „przebóstwić”, by człowieka „wszczepić” w Boga. Człowiek posiada istotną wartość dla Odkupiciela¹⁶, skoro Chrystus oddał swoje życie za ludzi. Tak pojęta godność człowieka stanowi u Jana Pawła II jedno z podstawowych kryteriów człowieczeństwa.

Wartość osoby jest podstawą normatywności dóbr dla osoby¹⁷. Człowiek potrzebuje rozwoju płaszczyzny duchowej w swojej osobowości, bo jest bytem biopsychoduchowym (Arystotelesowski trójpodział na ducha, duszę i ciało) i nie da się rozdzielić tych sfer w praktyce wychowawczej, jak podkreślał Romano Guardini, ponieważ one wzajemnie się przenikają¹⁸. Dietrich von Hildebrand wielokrotnie stwierdzał, że człowiek nie jest tylko ciałem, lecz także duchem, wszak składa się z ciała i duszy nieśmiertelnej. Struktura cielesno-duchowa człowieka wpływa na sposób przeżywania przez niego uczuć cielesnych¹⁹.

Wychowanie jest wspieraniem rozwoju człowieka jako osoby, tzn. istoty wolnej, rozumnej, odpowiedzialnej, której przysługuje bezwarunkowa godność, która spełnia się poprzez miłość i która ma prawo do uczestniczenia we wspólnocie dążącej do zapewnienia osobowego rozwoju wszystkim swoim członkom. Współczesny świat zdewaluował pojęcie ludzkiej miłości. Podstawowym zadaniem rodziców jest uczenie dzieci miłości, przez ukazywanie im sposobów dawania siebie w codziennym życiu i rezygnacji z siebie w imię miłości. Człowiek nie może

---

¹⁴ C.Valverde, *Antropologia filozoficzna*, tłum. G.Ostrowski, Poznań 1998, s. 36n.

¹⁵ P.Commier, *Problem osoby*, tłum. M.Majzner, „Kolekcja Communio”, red. K.Dynarski, r. 20: 2000, nr 13, s. 345.

¹⁶ Jan Paweł II, *Medytacja nad tajemnicą Wcielenia*, L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) r.: 1981, nr 3 (15), s. 7.

¹⁷ B.Chyrowicz, *Zamiar i skutki: filozoficzna analiza zasady podwójnego skutku*, Lublin 1997, s. 193n.

¹⁸ R.Guardini, *Bóg daleki, Bóg bliski*, tłum. J.Koźbial, Wyd. „W drodze”, Poznań 1991, s. 27-30.

¹⁹ D.Hildebrand, *Serce. Rozważania o uczuciowości ludzkiej...*, op. cit., s. 32, 57.

żyć bez miłości. Człowiek istnieje dlatego, że Bóg stworzył go z miłości (por. KDK 19). Powołanie człowieka do wspólnoty (łac. *communio*) z Bogiem stanowi osobliwą rację godności ludzkiej. Jej racją nie jest natura ludzka, tzn. człowiek jako człowiek, ale powołanie do uczestnictwa w życiu Boga (por. *J* 10, 34-35)²⁰.

3. O miłości

W czasach dehumanizacji seksu i oderwania go od człowieka – osoby, który został stworzony na obraz i podobieństwo Boga, głęboka myśl etyczna, zawarta w twórczości literackiej, rozprawach naukowych i dokumentach duszpasterskich Karola Wojtyły – Jana Pawła II, papieża, uczy innego spojrzenia na ludzką miłość. Jego twórczość literacka, filozoficzna i teologiczna służy jako literatura pomocnicza w katechizacji młodzieży podczas lekcji religii, ponadto może być wykorzystana na lekcjach wychowania prorodzinnego i lekcjach wychowawczych. Nauczanie papieskie może pomóc młodym ludziom wyjaśnić istotę pojęcia „miłość”, kształtować właściwą postawę młodzieży, ukazać drogę rozwoju miłości i jej odmian. Teksty papieża wskazują na miłość jako na czynnik realizacji najgłębszych potrzeb człowieka, pomagają zrozumieć, na czym polega istota miłości istniejącej pomiędzy mężczyzną a kobietą, a także uświadomić, że prawdziwa miłość wymaga daru z siebie.

Jego koncepcję miłości oblubieńczej i małżeńskiej scala nadrzędna idea osoby. Nosi ona nazwę „normy personalistycznej”. Jeżeli dwójga ludzi trwa we wzajemnej afirmacji transcendentnej wartości osoby (można ją określić jako godność) i potwierdzają to swoimi czynami – to taki układ określa się ‘wspólnotą osób’ (łac. *communio personarum*)²¹.

Karol Wojtyła w swojej twórczości²² podkreślał, że etyka seksualna, tak jak i etyka w ogóle, musi wychodzić z założenia, że dobrem podstawowym jest osoba ludzka, a prawdą fundamentalną jest przykazanie miłości (roztropna troska o inną osobę), ponieważ miłość jest dobrem, którego każdy pragnie i to pragnienie charakteryzuje ogół ludzi. Wiąże się ona z odpowiedzialnością za osobę. Wojtyła twierdził następująco: „im większa odpowiedzialność, tym większa miłość”, tak więc w miłości nie chodzi o współżycie, ale o wspólne życie. K. Wojtyła stosow-

---

²⁰R. Karwacki, „*Communio*” eklezjalna jako misterium osobowej jedności z Trójcą Świętą, „*Collectanea Theologica*”, red. W. Chrostowski, r. 73: 2003, nr 4, s. 61.

²¹K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 1960, s. 127.

²²A. Z. Zmorzanka, *Poezja przez życie pisana (o twórczości Karola Wojtyły – Jana Pawła II)*, „*Akcent*”, red. M. Adamczyk-Grabowska, r. 29: 2008, nr 3 (113), s. 69; W. Kaczmarek, *Przeniknąć człowieka. Osoba i Słowo w dramaturgii K. Wojtyły*, „*Zeszyty Naukowe KUL*”, r. 47: 2004, nr 3, s. 30-41.

wał do tomistycznej wykładni miłości seksualnej, miłości i małżeństwa personalistyczny punkt widzenia. Odpowiedzialność za miłość sprowadza się do odpowiedzialności za osobę, z niej wypływa i do niej powraca²³. Autor konkludował: „(...) Człowiek nie jest bowiem tylko podmiotem działania, ale bywa również jego przedmiotem. Trzeba teraz dobrze rozważyć zasady, do których musi się stosować działanie człowieka, gdy jego przedmiotem jest druga osoba ludzka (...)”²⁴.

Autor wyjaśnił problem dostosowania współżycia seksualnego do normy personalistycznej: „(...) We współżyciu małżeńskim mężczyzny i kobiety dokonuje się więc spotkanie dwóch porządków: porządku natury zmierzającemu ku rozrodczości oraz porządku osobowego, który wyraża się w miłości osób i dąży do jak najpełniejszej jej realizacji (...) jeden zależy od drugiego, w szczególnej mierze odniesienie rozrodczości (*procreatio*) warunkuje realizację miłości (...)”²⁵. Odpowiedzialność za miłość wiąże się z odpowiedzialnością za prokreację i nie można tej zdolności od miłości oderwać. Fragmenty *Pieśni nad pieśniami* (1,1-3; 2,16; 4,16; 5,1; 7,8-11) zostały przytoczone w konstytucji *Gaudium et spes* Soboru Watykańskiego II, w którym to dokumencie zawarto następujące twierdzenia: „Słowo Boże wielokrotnie zachęca narzeczonych i małżonków, by podtrzymywali i wspierali narzeczeństwo czystą miłością, a małżeństwo niepodzielnym uczuciem”²⁶. Prawdę o nierozzerwalności małżeństwa przywołuje *Gaudium et spes*: „To głębokie zjednoczenie, będące wzajemnym oddaniem się sobie dwóch osób, jak również dobro dzieci, wymaga pełnej wierności małżonków i nieprzerwanej jedności ich współżycia. Przez sakrament małżeństwa miłość między dwojgiem ludzi, zostaje włączona w miłość, którą Chrystus w sposób nieodwołalny miłuje Kościół. Wierność i wyłączność są rękojmnią, że świątynia Ducha Świętego, którą są ciała małżonków, nie zostanie zbezczeszczona”²⁷.

4. Papieska teologia ciała na kanwie *Pieśni nad pieśniami*

Związły tekst *Rdz 2,23*, zawierający słowa pierwszego mężczyzny na widok stworzonej, „wziętej z niego” niewiasty, może być uznany za prototyp biblijnej *Pieśni nad pieśniami*. Obrazem i podobieństwem Boga

²³ H.Piłuś, *Tomizm Karola Wojtyły. Człowiek i wartości moralne (I)*, „Humanitas”, red. J.Bańka, B.Burlikowski, 1989, t. XIII, PAN, Wrocław, Warszawa, Kraków, s. 196.

²⁴ K.Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 1960, s. 26.

²⁵ Idem, *Miłość...*, op. cit., s. 203-204.

²⁶ G.Ravasi, *Pieśń nad pieśniami... jak pieczęć na twoim sercu*, przeł. K.Stopa, Kraków 2005, s. 175.

²⁷ J.Szytan, *Ku miłości dojrzalej*, „Collectanea Theologica”, red. W.Chrostowski, r. 73: 2003, nr 3, s.153.

stał się człowiek nie tylko przez samo człowieczeństwo, ale także poprzez komunie osób (łac. *communio personarum*). Mężczyzna i kobieta tworzą „komunie osób” (wspólnotę osobową), która wskazuje na wzajemną „pomoc”, „wzajemność w istnieniu” osoby obok osoby. On i Ona, wieczna para, która każdego dnia wyłania się na powierzchnię ziemi, aby śpiewać o tym, że „jak Śmierć potężna jest Miłość” (*Pnp* 8,6).

W katechezach Jana Pawła II poświęconych małżeństwu i rodzinie w latach 1979-1984, w których papież położył zręby pod teologię ciała, sporo miejsca zajmuje *Pieśń nad pieśniami*. Strofy biblijnego poematu wspomagają papieską koncepcję miłości, której charakterystyka etapów i kluczowych momentów nosi piętno stylu analiz fenomenologicznych: nie psychologizować, lecz uchwycić istotę i związku istotnościowe, które sprawiają, że miłość seksualna jest tym, czym jest. Taki opis zachowuje swoistą dynamikę miłości. Struktura tekstu papieskiego uwidocznia wizję antropologiczną w jego nauczaniu. Interpretacja *Pieśni nad pieśniami* ma oświetlić zasadnicze elementy zakochania: fascynację, bliskość, przyjaźń, pożądanie, tęsknotę²⁸.

Ciało staje się źródłem wzajemnej fascynacji, bo to na ciele zatrzymuje się wprost i bezpośrednio owo przejęcie się drugim człowiekiem, drugim (kobiecy lub męskim) „ja”, które w wewnętrznym poruszeniu serca inicjuje miłość. Przeżycie piękna kształtuje upodobanie, które jest wzajemną fascynacją. Objawiająca się miłość ma charakter osobowy poprzez nazywanie oblubienicy „przyjaciółką” (*Pnp*, 4,7), „siostrą” (*Pnp* 8,8)²⁹. Prawdziwym dobrem pożądanym w miłości dwojga ludzi jest osoba, zatem także ciało, lecz nie tylko ciało (jest to załączek, tak zwanej, „teologii ciała” – o miłości i ciele, którą Jan Paweł II przedstawił w książce pt. *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich*. Istotnym werselem *Pieśni nad Pieśniami* jest wiersz: „Wielkie wody nie ugaszą miłości, a strumienie nie zaleją jej” (*Pnp* 8,7), który opiewa piękno miłości małżeńskiej, prawdziwej miłości, obejmującej sferę ciała, duszy i ducha. Chodzi o ukazanie małżeństwa jako relacji pomiędzy mężczyzną i kobietą, relacji „zaprojektowanej” i błogosławionej przez Boga, bo „w przy mierzu małżeńskim mężczyzny i kobiety właśnie poprzez «mowę ciała» wyraża się i urzeczywistnia tajemnica, która ma swe źródło w Bogu samym”³⁰ – wtedy wytrwa miłość aż do końca ich ziemskiego życia.

---

²⁸ M.Grabowski, *Lekcja o zakochaniu – Jan Paweł II komentuje Pieśń nad pieśniami*, „Paedagogia Christiana”, r. 4: 2000, nr 1 (5), s. 26, 34.

²⁹ Vide: J.Kudasiewicz, *Pieśń nad pieśniami w Jana Pawła II teologii ciała*, „Ethos”, red. T.Styczeń, r.20: 2007, nr 3-4 (79-80), s. 165-179.

³⁰ Jan Paweł II, *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. Sakrament*, [w:] *O Jana Pawła II teologii ciała*, T.Styczeń SDS (red.), Lublin 1998, s. 104-105.

Papież połączył zagadnienia ‘biblijne’ i ‘liturgiczne’, tj. wskazał na sytuację, w której „miłość oblubieńcza” staje się liturgią, gdy „mowa ciała” poprzez doświadczenie *sacrum* staje się środkiem poznania tego, co Bóg zamyslił dla świata i dla ludzkości „od początku”³¹.

Oprócz katechez ukazały się dokumenty papieskie dotyczące tzw. teologii ciała, min. List apostolski *Mulieris dignitatem*, w którym można odnaleźć znaczenia podstawowych pojęć (kluczy), jakich papież używał przy omawianiu zagadnień antropologicznych, by ukazać całościowy obraz człowieka (mężczyzny i kobiety) stworzonego na „obraz Boży” i obdarzonego płciowością, która prowadzi do wzajemnego daru z siebie (miłości). „Obraz i podobieństwo Boga w człowieku stworzonym jako mężczyzna i kobieta oznacza »jedność dwojga« we wspólnym człowieczeństwie. Ta »jedność dwojga«, będąca znakiem komunii interpersonalnej, wskazuje na to, że w stworzenie człowieka zostało wpisane również pewne podobieństwo do Boskiej komunii (*communio*). To podobieństwo zostało wpisane jako właściwość osobowego bytu obojga, mężczyzny i kobiety – równocześnie jako wezwanie i zadanie” (nr 6-8). W tym sensie „zadanie miłości stworzeń (rodzina naturalna: ojciec-matka-dziecko) jest autentycznym obrazem Trójcy (łac. *imago Trinitatis*). Elementarne doświadczenie człowieka jest jedyną drogą ku afirmacji osoby, jej zdolności nawiązywania relacji w rodzinie, w innych wspólnotach i w całym społeczeństwie”³².

W warstwie poetyckich znaczeń ‘dosłownych’ treścią *Pieśni nad pieśniami* jest wzajemne wyrażanie uczuć miłosnych i ich pochwała, popadanie w zachwyt i rozkoszowanie się pięknnością cielesną. Jej liryczne wyznania odsłaniają prawdę o miłości małżeńskiej objawioną przez Boga. Księga opiewa różne aspekty tej miłości. *Pieśń nad pieśniami* mówi także o ludzkim erotyzmie, o uczuciu, któremu towarzyszy szukanie przyjemności seksualnej. Tekst nawiązuje do obrazu rajskiego ogrodu jako miejsca rozkoszy, za którą tęskni człowiek (*Pnp* 4,12-13). Mężczyzna, spoczywając u boku ukochanej na łożu pośród zieleni, zachwyca się jej pięknem, wykrzykując w uniesieniu: „O, jak piękna jesteś przyjaciółko moja” (*Pnp* 1,15). Liczne przykłady ilustrują atmosferę uczuciową, jaka przenika *Pieśń nad pieśniami*. Miłość też wyzwala szczególne przeżycie piękna, które koncentruje się na tym, co widzialne, chociaż ogarnia równocześnie całą osobę. Obrazowość języka jest tu ujmująca, a szczególne – odwołanie się do natury (metafory, alegorie, obrazy). W przywo-

³¹ G. Weigel, *Świadek nadziei. Biografia Jana Pawła II*, tłum. D. Chylińska, Kraków 2000, s. 435.

³² A. Scola, *Czy koniec podmiotu? Czy człowiek ponownie w centrum?*, tłum. P. Mikulska, „Ethos”, red. T. Styczeń, r. 19: 2006, nr 4 (76), s. 71.

ływanej księdze każda opisywana część ciała posiada swój głębszy sens, np. metaforycznie ukazuje wnętrze człowieka. Można zauważyć powrót do wątku miłości z pierwszych rozdziałów *Księgi Rodzaju*. Miłość jawi się tu jako jeden z cudów Boga w różnych ujęciach tematów takich, jak: obecność-nieobecność; wzajemność uczuć; godność i dobro osoby ludzkiej; równość kobiety i mężczyzny; tchnienie mądrości i optymizmu³³.

Miłość opiewana w *Pieśni nad pieśniami* nie jest dana raz na zawsze, pozostaje poszukiwaniem wciąż pełniejszego daru z siebie (*Pnp* 7, 12-14; 8,11). Utwór kończy się motywem chęci połączenia się w nierozdzielnej jedności. W zakończeniu (*Pnp* 8,13-14) wypowiedź cechuje antytetyczne napięcie (przeciwstawienie czynności: „odejdz”, „przyjdz”), tj. odejście jest jednocześnie drogą powrotu, miłość oblubieńcza nigdy nie jest statyczna, ale dynamiczna i wciąż się rozwija. Utwór kończy się tak samo, jak się zaczął, *in medias res*³⁴.

Pieśń nad pieśniami (*Canticum canticorum*) jest kontynuacją i uwieńczeniem starotestamentalnej nauki o ludzkiej miłości, rozwijając myśl *Księgi Rodzaju* o tym najpiękniejszym „śpiewie stworzenia” (*Rdz* 2,15-24). Relację „oblubieniec-oblubienica” należy w warstwie dosłownej przekazu biblijnego rozumieć jako [1] relację „mężczyzna-kobieta”. Owa miłość może być interpretowana jednak na innych płaszczyznach znaczeniowych, a więc nie tylko jako miłość dwojga, ale również jako [2] miłość Boga do Izraela, [3] Chrystusa do Kościoła, [4] duszy do Boga. Narracyjna struktura *Pieśni nad Pieśniami* ujawnia swój walor pedagogiczny. Mówi nie tyle o tym, czym miłość jest, ile raczej ukazuje sposoby postępowania, w których miłość staje się impulsem i siłą w kształtowaniu relacji społecznych³⁵. *Pnp* może być inspiracją dla małżeństw i rodzin nie tylko chrześcijańskich w zakresie kształtowania relacji wspólnotowych, w tworzeniu kultury rodzinnej.

5. Teologiczno-antropologiczny fundament jedności małżeństwa

W *Pieśni nad pieśniami* o miłości oblubieńczej widoczne są aluzje do innych ksiąg Starego Testamentu – *Księgi Tobiasza*, *Księgi Przysłów*. Jednak ta ludzka miłość wskazuje na miłość doskonalszą, jaką

---

³³ A.Strus, J.Warzecha, *Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg biblijnych. Pieśń Izraela. Pieśń nad pieśniami, Psalm, Lamentacje*, Warszawa 1983, s. 153-167.

³⁴ M.T.Elliott, *Pieśń nad Pieśniami*, [w:] *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, W.F.Farmer (red.), W.Chrostowski (red. wyd. polskie), Warszawa 2001, s. 794.

³⁵ Z.Pawłowski, *Biblijna agape. Język miłości i jego funkcja w kształtowaniu społecznego wymiaru doświadczenia Boga*, „Ethos”, red. A.M.Wierzbicki, r. 11: 1998, nr 3 (43), s. 49.

jest miłość Boska – to odbicie Bożej rzeczywistości. *Pieśń nad pieśniami* w istocie wyraża myśl, że małżeństwo i rodzina oparte na miłości są instytucjami zamierzonymi przez Boga, stają się wyrazem doniosłej misji, jaką Bóg zlecił kobiecie i mężczyźnie. W osobie drugiego człowieka spotyka człowiek odbicie Bożej miłości. Bóg zawarł przymierze, przez które całkowicie oddał się ludziom. W taki sam sposób chrześcijanie rozumieją przymierze małżeńskie. We wzajemnej miłości małżonków Bóg Jeden w Trójcy Osób pragnął ukazać światu to przymierze, które zawarł ze swoim ludem³⁶.

Cytując biblijny tekst o Boskim ustanowieniu małżeństwa jako związku najściślejszego zjednoczenia męża i żony (por. *Rdz 2,24*), Apostoł Narodów głosił, że „Tajemnica to wielka, a ja mówię: w odniesieniu do Chrystusa i do Kościoła” (*Ef 5, 32*). Fragment *Pieśni nad pieśniami* (*Pnp 4,12*) mówiący o tym, że Oblubienica jest „ogrodem zamkniętym”, prowadzi do interpretacji, którą znajdujemy w Nowym Testamencie, gdzie chrześcijańskie małżeństwo zostaje nazwane wielką tajemnicą „w odniesieniu do Chrystusa i do Kościoła” (*Ef 5,32*)³⁷. Św. Paweł w *Liście do Efezjan* (*Ef 5,21-33*) odsłonił najgłębszą warstwę teologiczną małżeństwa – znaku Misterium Chrystusa. Tu miłość Boża przybrała wcieloną postać oblubieńczego zjednoczenia. Chodzi o nowe i wieczne Przymierze miłości zawarte na Krzyżu i przypieczętowane Krwią Chrystusa-Oblubieńca, umierającego dobrowolnie za Oblubienicę swoją – Kościół, czyli cały lud Boży. To właśnie Misterium-Przymierze uobecnia się w pełni podczas każdej Mszy św. W Eucharystii dokonuje się swoiste zjednoczenie człowieka z Bogiem (zjednoczenie przebiega na dwóch poziomach), tj. następuje tajemnicze przeniknięcie i zespolenie Chrystusa z człowiekiem. Dokonuje się ono nie tylko w sferze ducha (Chrystus jako istota duchowa działa w sferze ludzkiego ducha), ale również w sferze zmysłowej (Ciało Chrystusa przyjmuje się w sposób fizyczny, jako swoisty pokarm). Analogiczne zjawisko zachodzi w komunii małżeńskiej³⁸.

Narzeczeni stają się małżeństwem przez „słowo” przysięgi małżeńskiej – zwrócił na to uwagę Jan Paweł II w swojej teologii ciała³⁹. W formule ustanowienia przymierza małżeńskiego (*Rdz 2,24*) składającej się z trzech części, ujawnia się jej trynitarny charakter:

---

³⁶ J. Misiurek, *Świętość życia małżeńskiego*, „Ateneum Kapłańskie”, red. W. Karasiński, r. 101: 2007, z.2 (588), t. 149, s. 268; Episkopat Belgii, *Małżeństwo dziś*, tłum. A. Frej, „Pastores”, red. J. Augustyn, r.3: 2000, nr 4 (9), s. 128.

³⁷ Vide: J. Kudasiewicz, *Pieśń nad pieśniami w Jana Pawła II teologii ciała*, „Ethos”, red. T. Styczeń, r. 20: 2007, nr 3-4 (79-80), s. 165-179.

³⁸ K. Knotz, *Akt małżeński. Szansa spotkania z Bogiem i współmałżonkiem*, Kraków 2001, s. 92.

³⁹ Jan Paweł II, *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich...*, op. cit., s. 403-405.

1) opuszczenie – na wzór Boskiego opuszczenia, gdy Syn Boży opuścił Ojca (*Mt 6,9*), wszak w opuszczeniu ujawnia się tajemnica Ojca;
2) połączenie – bo „Słowo stało się Ciałem” (*J 1,14*), wszak wejście do małżeństwa dokonuje się przez słowo na wzór Boskiego Oblubieńca, który połączył się z ludzkością-oblubienicą przez słowo, a w połączeniu objawia się tajemnica Wcielonego Słowa;
3) wspólnota („...i będą ciałem jednym”; to jest możliwe w Tajemnicy Trzeciej Osoby), wszak następuje ukonstytuowanie się małżeństwa jako wspólnoty osób (łac. *communio personarum*)⁴⁰.

Przez analogię wspomniany powyżej oblubieńczy aspekt wspólnotowy odnosił się do narodzin Kościoła jako wspólnoty, którą utworzył Duch Święty w dniu Pięćdziesiątnicy. Prorocka księga *Pieśni nad pieśniami* była tym wielkim prognostykiem przyszłego poślubienia „nowego Izraela” przez Chrystusa, czyli zapowiedzią szczególnych darów oblubieńczych w Nowym Testamencie. Jezus Chrystus trafił już na grunt przygotowany, posługując się przypowieścią o godach weselnych dla wyrażenia szczęścia płynącego z Bożego zaproszenia i przyjętego przez człowieka (*Mt 9, 15; 25, 1-12*), dlatego Apostołowie widzieli w Kościele Oblubienicę Chrystusa (*2 Kor 11,2; Ef 5, 23-29*)⁴¹. Podobnie w małżeństwie obecność Ducha Świętego konstytuuje wspólnotę małżeńską i stanowi o jej nierozzerwalności. W chrześcijaństwie małżeństwo jest odwzorowaniem życia wewnętrznego Trójcy Świętej. Bóg obdarzył człowieka sobą i odcisnął w życiu ludzkim swoje Trójjedne Oblicze⁴².

Spotkanie z Bogiem w komunii małżeńskiej i między samymi małżonkami można przedstawić za pomocą wizji trzech ołtarzy. Pierwszym z nich jest ołtarz eucharystyczny, gdzie małżonkowie spotykają się na modlitwie, jedną się z Bogiem i między sobą. Drugim ołtarzem jest stół domowy, który staje się metaforą więzi, stanowi symbol wszystkich spotkań, będących okazją do rozmowy, dzielenia się, wyjaśniania spraw małżeńskich i rodzinnych. Trzecim ołtarzem jest wspólne łóżko, gdzie małżonkowie okazują sobie miłość oraz partycypują w akcie stwórczym Boga. „Żona dzieli stół i łóżko oblubieńca. Na równi z nim bierze udział w prokreacji, jest powiernikiem jego słów i sekretów, zna wszystkie jego sprawy, jest zjednoczona z nim jak ciało jest zjednoczone z głową” (Jan

---

⁴⁰ M.Micherdziński, *O możliwości trynitarniej interpretacji formuły ustanowienia przymierza małżeńskiego Rdz 2,24*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, red. J.Chmiel, r. 54: 2001, nr 3, s. 220.

⁴¹ O.Filek, *Dojrzewanie oblubieńczej miłości Bożej na przykładzie sł. B. S. Emilii Podolskiej, norbertanki (1845-1889)*, „Analecta Cracoviensia”, red. J.M.Dyduch, L.Kamykowski, r. 30-31: 1998-1999, s.151.

⁴² Jan Paweł II, *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich. Sakrament*, [w:] *O Jana Pawła II teologii ciała*, T.Styczeń (red.), Lublin 1998, s. 403-405.

Chryzostom)⁴³. Małżeństwo chrześcijańskie zostaje uświęcone obecnością Chrystusa w chwili zawierania sakramentu. Małżeństwo to jest miejscem świętym, tak samo jak miejscem świętym jest rodzina chrześcijańska, gdy Bóg staje się jednym z Członków rodziny⁴⁴.

Wyzwolenie narodu wybranego z Egiptu oznaczało odkrycie wielkiej i bezinteresownej miłości Boga do człowieka, która szczególnie ukazana została w Biblii, która mówi każdemu pokoleniu o doświadczeniu wyzwolenia z niewoli i radości spotkania z Bogiem, uświadamia, że w każdym pokoleniu człowiek powinien widzieć siebie samego tak, jak gdyby to on sam wyszedł z Egiptu. Z tekstu (*Rdz 2,25*) i kontekstu wynika, że człowiek został stworzony jako szczególne dobro w relacji do Boga („widział Bóg, że było bardzo dobre” – *Rdz 1,31*), ale zarazem jako szczególne dobro dla innego człowieka. Po pierwsze, dobrem jest człowiek sam w sobie. Po drugie dobrem jest kobieta (niewiasta) dla mężczyzny i mężczyzna dla kobiety (we wzajemności).

6. Papieskie inspiracje dla wychowania w rodzinie

Obowiązek wychowania jest szczególnie trudny do realizacji, jednak w rodzinie chrześcijańskiej urzeczywistnia się praca nad formacją duchową. Małżonkowie podejmują ją najpierw wobec siebie nawzajem, a dopiero potem wobec dzieci. Wychowanie po chrześcijańsku oznacza wychowanie z Chrystusem (Przewodnikiem, Drogą, Prawdą i Życiem⁴⁵).

Rodzina jest pierwszym środowiskiem kształtowania się ładu społecznego, kształtowania norm moralnych i stanowi filar stabilizacji społecznej⁴⁶. Rodzina stanowi pierwsze i zasadnicze środowisko wychowawcze, jej wychowawczej działalności nie jest w stanie zastąpić jakiegokolwiek inne środowisko.

Od początków chrześcijaństwa rodzina była określana jako „domowy Kościół”. Jan Paweł II wiązał bardzo ściśle misję wychowania przekazaną małżonkom w sakramencie małżeństwa z wychowawczym posłannictwem Kościoła. W adhortacji *Familiaris consortio* podkreślał, „że poprzez sakrament małżeństwa zadanie wychowawcze rodziców nabiera godności i charakteru powołania, stając się prawdziwą i w ści-

---

⁴³ K.Knotz, *Akt małżeński. Szansa spotkania z Bogiem...*, op. cit., s. 199.

⁴⁴ J.Perszon, *Rodzina – zagrożona nadzieja. Refleksje w oparciu o nauczanie Jana Pawła II*, „Ateneum Kapłańskie”, red. W.Karasiński, r. 100: 2006, z. 2 (582), t. 146, s. 9-10.

⁴⁵ S.Suwiński, *Wychowanie dziecka do życia Eucharystią*, „Ateneum Kapłańskie”, red. W.Karasiński, r. 100: 2006, z. 3 (583), T. 147, s. 63.

⁴⁶ E.Dybowska, *Oblicze współczesnej rodziny polskiej*, „Problemy Rodziny”, oprac. A.Radwańska, r. 43: 2003, nr 3, s. 39-41.

słym sensie posługą Kościoła w dziele budowania jego członków” (FC 38). Papież przypomniał w adhortacji *Catechesi tradendae*, że jednym ze skuteczniejszych sposobów chroniących przed współczesnymi zagrożeniami jest modlitwa łączona z życiem. „W rodzinie chrześcijańskiej ma się dokonać włączenie wszystkich władz dziecka w żywy kontakt z Bogiem” (CatT 36)⁴⁷.

Jeżeli społeczeństwa ludzkie — a wśród nich rodzina — żyją w orbicie zmagania pomiędzy cywilizacją miłości a jej antytezami, to trzeba dla tych zmagania szukać ostatecznej podstawy w słusznym sposobie rozumienia człowieka oraz tego, co stanowi o spełnieniu „ureczywistnieniu” jego człowieczeństwa⁴⁸. Według papieża, powołaniem każdej rodziny chrześcijańskiej jest ukazywanie, że możliwe jest przeżywanie małżeństwa w sposób całkowicie zgodny z zamysłem Bożym oraz z prawdziwymi potrzebami ludzi, samych małżonków, a przede wszystkim dzieci⁴⁹. Rodzina jest wezwana, ażeby swoim przykładem i świadectwem oświecała tych, którzy szukają prawdy (FC 54)⁵⁰. Papież Jan Paweł II podkreślał, że prawdziwe wychowanie w rodzinie powinno zdążać do kształtowania osoby ludzkiej w kierunku jej celu ostatecznego⁵¹. Elementem najbardziej wyróżniającym nauczanie Jana Pawła II było zwrócenie uwagi na to, że formacja chrześcijańska ma odkrywać przed dzieckiem relację czy korelację, jaka zachodzi między modlitwą, liturgią i życiem⁵².

Przykładem rodzin umocnionych Bogiem, które stają się siłą człowieka i całego narodu, są rodziny żyjące na wzór Świętej Rodziny z Nazaretu. Świętość jest powszechnym powołaniem ochrzczonych (Kon-

---

⁴⁷ S.Dziekoński, *Formacja chrześcijańska w rodzinie w nauczaniu Kościoła*, Warszawa 2006, s.146, 476-479; J.Wilk, *Rodzina jako podstawowe środowisko wychowawcze w świetle doktryny Kościoła katolickiego*, [w:] *Wychowanie w rodzinie od starożytności po wiek XX: materiały z konferencji naukowej Katedry Historii Wychowania, czerwiec 1993 r.*, J.Jundziłł (red.), Bydgoszcz 1994, s.137-141.

⁴⁸ Jan Paweł II, *List do Rodzin Gratissimam Sane Ojca Świętego Jana Pawła II. Z okazji Roku Rodziny 1994* (nr 14). Adres: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/gratissimam.html [dostęp 20.12.2012]

⁴⁹ A.J.Sobczyk, *Tajemnica Nazaretu w nauczaniu Jana Pawła II*, „Ateneum Kapłańskie”, red. W.Karasiński, r. 101: 2007, z. 1 (587), t. 148, s. 63.

⁵⁰ A.R.Roman, *Prorocka rola rodziny*, tłum. G.Ostrowski, „Communio”, red. K.Dynarski, r. 23: 2003, nr 4 (136), s. 106-107.

⁵¹ S.Kunowski, *System chrześcijański wychowania*, [w:] *Pedagogika katolicka. Zagadnienia wybrane*, A.Rynio (red.), Stalowa Wola, 1999, s. 49; A.Rynio, *Katolicka myśl pedagogiczna. Próba syntezy*, [w:] *Pedagogika katolicka. Zagadnienia wybrane*, A.Rynio (red.), Stalowa Wola, 1999, s. 415.

⁵² W.Zdaniewicz, *Dziecko w nauczaniu Jana Pawła II*, [w:] *Dziecko, sukcesy i porażki*, W.Piwowski (red.), Warszawa-Poznań 1984, s. 181-193.

stytucja Dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 40), dlatego rodziny chrześcijańskie są zaproszone do jej urzeczywistniania w życiu.

Jan Paweł II twierdził, że człowiek jako istota zarówno duchowa, jak i fizyczna jest zależny od kultury. Kultura i wychowanie są od siebie ściśle uzależnione (grec. *paidea*). Przez kulturę człowiek wzrasta ku dobru, ukazanemu w sposób najpełniejszy w osobie Jezusa Chrystusa. Człowiek spełnia się w działaniu, które staje się przyczynkiem do rozwoju osoby ludzkiej. W chrześcijaństwie celem ostatecznym człowieka jest życie wieczne; ten nadprzyrodzony element zobowiązuje człowieka do jeszcze większej aktywności doczesnej⁵³. Życie ludzkie jest nie tylko dane, zadane, ale i подарowane człowiekowi przez Boga. Dlatego człowiek spełnia się przez dar ze swojego życia⁵⁴. „Bóg i stworzony przez Niego człowiek. W nim Pierwszy Widzący, poprzez Słowo, które stało się Ciałem, pokazał »postać« swej miłości i rozwiesił jej barwy w całym stworzonym przez Siebie świecie, a człowiek daje Mu swą odpowiedź życiem i tworzona przez siebie kulturą”⁵⁵. Kultura jest swoistym układem wartości (dóbr), tworzonych, wybieranych i realizowanych w określony sposób. Ich tworzenie nadaje sens życiu człowieka⁵⁶. Warto nauczać umiejętności wyboru dobra i dobrowolnego działania⁵⁷.

Jan Paweł II dostrzegał niebezpieczeństwo kultury masowej, która zagraża procesowi wychowania w rodzinie, narzuca postawę biernego przyjmowania zewnętrznych mód i określonych wzorców zachowań. Papież mówił do młodzieży: „Musicie od siebie wymagać, nawet gdyby inni od was nie wymagali”⁵⁸. Zachęcał, aby szanować i rozwijać dobro wspólne – kulturę narodową, która była budowana wysiłkiem poprzednich pokoleń w oparciu o chrześcijańskie wartości. Młodość wymaga brania na siebie odpowiedzialności za prawdę i porządek wartości (hierarchię dóbr): „Każdy z Was, młodzi przyjaciele, znajduje też w

---

⁵³ J. Piątek, *Kulturotwórcze elementy antropologii*, [w:] *Kultura a nasze istnienie*, red. J. Łukomski, Kielce 1999, s. 59, 61; M.A. Krapić, *Sens kultury chrześcijańskiej*, Lublin 2004, s.10-13; D.Adamczyk, *Wychowanie do budowania kultury chrześcijańskiej*, „Communio”, red. K.Dynarski, r.25: 2005, nr 4, s.129.

⁵⁴ K.Krajewski, *Antropologia i etyka życia*, „Ethos”, red. A.M.Wierzbicki, r. 16: 2003, nr 1-2 (61-62), s. 29-31, 35.

⁵⁵ A.Merdas, *Piękno kształtem jest miłości*, „Ethos”, red. A.M.Wierzbicki, r. 16: 2003, nr 3-4 (63-64), s. 437.

⁵⁶ A.Rodziński, *Kultura i chrystianizm*, „Roczniki Filozoficzne”, r. 17: 1969, nr 4, s. 111.

⁵⁷ J.Mizińska, *Postęp i okrucieństwo*, [w:] *Humanizm ekologiczny*, red. S.Kycia, Lublin 1993, t. 2, s.153.

⁵⁸ S.J.Kownacka, *Wychowanie patriotyczne w nauczaniu Jana Pawła II podczas pielgrzymek do Ojczyzny*, „Studia Theologica Varsoviensia”, red. S. Mędała, r.35: 1997, nr 1, s. 221.

życiu jakieś swoje »Westerplatte«, jakiś wymiar zadań, który trzeba podjąć i wypełnić (...)»⁵⁹.

Jan Paweł II nauczał: „Każdy z was winien nosić w sercu pragnienie bycia apostołem w swoim otoczeniu (...). Chrześcijanin powinien dbać o swoje człowieczeństwo, którego miarą jest ludzkie serce. Młody człowiek pozbawiony dobrego wychowania to niewydolne serce, by go wzmocnić, należy się modlić »jest się mocnym we wierze dzięki modlitwie«. (...) Serce w języku biblijnym oznacza ludzkie, duchowe wnętrze, oznacza w szczególności sumienie (...), człowieka więc trzeba mierzyć miarą sumienia. Miarą ducha, który jest otwarty ku Bogu. Trzeba więc go mierzyć miarą Ducha Świętego»⁶⁰.

Współpraca człowieka z łaską Chrystusową to w istocie proces wychowawczy odrodzenia się wewnętrznego⁶¹. Nosząc w sobie ślad Boga, człowiek dąży ku Niemu. Religia chrześcijańska, ukazując obraz Boga, który jest Miłością, daje człowiekowi trwałą fundament ukierunkowania na pełne zaspokojenie tych potrzeb, co podkreśla św. Augustyn w słowach: „Uczyliście nas, Panie, dla siebie i niespokojne jest serce nasze, dopóki nie spocznie w Tobie»⁶².

Jan Paweł II w *Tryptyku rzymskim* napisał o tym, że „kto kocha – widzieć chce choć cień postaci”. Drugą część wspomnianego tryptyku (*Medytacje nad „Księgą Rodzaju” na progu Kaplicy Sykstyńskiej*) rozpoczyna fragment pt. *Pierwszy Widzący*. „Ten, który stwarzał, widział – »widział, że było dobre« (...) Prawdziwe, dobre i piękne” – widział widzeniem jakże innym niż ludzkie⁶³. Do rodziny (małżeństwa) odnieść można słowa: „Chociaż oboje byli nadzy, nie doznawali wobec siebie wstydu”, który przyszedł wraz z grzechem pychy. Bóg skierował wtedy do człowieka pytanie: „Gdzie jesteś?”. Pytanie to dotyczy w istocie także godności ludzkiej (gdzie jest człowiek w swej godności jako osoba?). Pytanie to jest zawsze aktualne, także w odniesieniu do rodzin, w których człowiek rodzi się i umiera, istniejąc pomiędzy Początkiem i Kresem⁶⁴.

⁵⁹ W. Sroczyński, *Duszpasterskie aspekty młodości*, „Studia Paradyskie”, red. E. Dajczak, r.: 1993, nr 3, s. 103.

⁶⁰ Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży akademickiej zgromadzonej przed kościołem św. Anny (Warszawa 3.06.1979)* [w:] *Jan Paweł II. Pielgrzymki do ojczyzny 1979, 1983, 1991, 1995, 1997. Przemówienia, homilie*, Kraków 1997, Kraków 1997, s. 27.

⁶¹ T. Gadacz, *Wychowanie jako spotkanie osób*, „Znak”, red. J. Radkowski, r. 43: 1991, nr 1 (406), s. 61-65.

⁶² J. Szkodoń, *Obrona życia nienarodzonych w świetle encykliki „Evangelium vitae”*, „Analecta Cracoviensia”, J. M. Dyduch, L. Kamykowski, r. 30-31: 1998-1999, s. 296; K. Ostrowska, *W poszukiwaniu wartości*, cz. 2, *Z Biblią przez życie*, Gdańsk 1998, s. 47.

⁶³ Jan Paweł II, „*Tryptyk rzymski*”. *Medytacje nad Księgą Rodzaju*, Kraków 2003, s. 15n.

⁶⁴ A. Luter, *Papież na ekranie*, „Akcent”, r. 29: 2008, nr 3 (113), s. 187-193.

Abstrakt (Streszczenie)

1. Współczesne, młode pokolenie staje się przedmiotem przeobrażeń społecznych i kulturowych. Staje ono przed koniecznością wyboru określonych wartości i ukształtowania własnej tożsamości. Młody człowiek musi zmierzyć się z ideową pustką i kryzysem kulturowym naszych czasów, trudnością z ustaleniem sensu zachodzących zjawisk i własnej egzystencji. Wychowanie podporządkowano ideologii neutralności światopoglądowej, która sprowadza się do propagowania sceptycyzmu i relatywizmu poznawczego i moralnego. Zrezygnowano natomiast ze świadomego określania celów wychowania i poczucia odpowiedzialności za jego wyniki. Wspólnym mianownikiem niekorzystnych przemian społecznych jest „kryzys prawdy”, objawiający się on jako kryzys takich m.in. pojęć jak: *miłość, wolność, bezinteresowny dar, osoba*. Skutkuje to odrzuceniem rygorów logiki, a nawet zdrowego rozsądku w formułowaniu teorii, sądów i opinii również w sferze życia małżeńsko-rodzinnego, deprecjonując tradycyjne formy małżeństwa, rodziny i zacierając właściwy sens tych pojęć i eliminując ze świadomości społecznej nadprzyrodzony wymiar tych odwiecznych wspólnot – jako miejsca świętego, Kościoła domowego. 2. Młodzież potrzebuje wzoru życia. Nauczanie papieskie pomoże młodym ludziom wyjaśnić istotę pojęcia „miłość”, ukazać drogę rozwoju miłości i jej odmian. Papież Jan Paweł II analizował zagadnienie miłości na przykładzie *Pieśni nad pieśniami*. Jego katechezy, oparte na Biblii i liturgii, ukazały głębię oraz piękno relacji mężczyzny i kobiety, męża i żony. Należy na nowo odkrywać i powracać do najważniejszych myśli Jana Pawła II, który nauczał, przypominał o godności i świętości małżeństwa oraz rodziny. Przekazywać wartości, normy i wzory zachowań społecznych, moralnych i religijnych, nauczając o miłości, o odpowiedzialnym rodzicielstwie, o świętości życia i o godności człowieka. Aby młodzi ludzie mieli świadomość nadprzyrodzonego wymiaru swego życia, że to, co robią, ma swój głębszy sens i skutek duchowy. 3. Przykładowy wybór zasadniczych twierdzeń teologicznych na temat miłości, godności człowieka, małżeństwa i rodziny może zaowocować zrozumieniem i właściwym przeżyciem rzeczywistości miłości, sakramentu małżeństwa oraz procesu tworzenia chrześcijańskiej rodziny. Sięganie do Biblii, do nauki Kościoła, zwłaszcza nauczania Jana Pawła II, właściwie ukierunkuje i uwrażliwi młodych ludzi na dawanie świadectwa życia chrześcijańskiego. 4. Nauka Jana Pawła II o godności człowieka, małżeństwa i rodziny, powinna uzdalniać człowieka do takiego życia, by ćwicząc się w wierze, nadziei i miłości, umieścił on Boga w centrum swego życia.

Słowa kluczowe:

Jan Paweł II, pojęcie miłości, *Pieśń nad pieśniami*, godność człowieka, *communio personarum* – duchowa przestrzeń przymierza małżeńskiego, świętość rodziny, wartość życia, wychowanie, katechizacja,

The Title in English:

The Dignity of the Family in the Thoughts of John Paul II and the Interpretation “The Song of Songs”

Abstract (Summary):

1. The contemporary younger generation becomes a subject of social and cultural transformations. It comes across the necessity of choosing particular values and shaping

their own identity. A young man must meet with ideological emptiness and cultural crisis of these days, with the difficulty of establishing a sense of the current phenomena and one's own existence. A persons' upbringing has been subordinated to the ideology promoting the neutrality of views, which means bringing forward cognitive and moral scepticism and relativism. At the same time, conscious defining goals of education and the sense of responsibility for its results has been given up. The common denominator of these adverse social changes is the/a "crisis of truth", which is manifested as a/the crisis of the categories like, e.g.: *love, freedom, free gift, a person*. It results in rejecting the requirements of logic and even of common sense in formulating any theory or judgements and opinions also with regard to the marital-family life, in depreciating traditional form of marriage and family, blurring the proper meaning of these categories and eliminating from the social awareness the supernatural dimension of the everlasting communities - as the holy place, the home Church. 2. Young people need the/a pattern of life. The Pope's teaching will help the young people to understand the meaning of the concept of "love", to show the path of maturing of love and its variations. Pope John Paul II examined the question of love on the example of the *Song of Songs*. His monumental catechesis, based on the Bible and liturgy, reveal the depth and beauty of the relationship between man and woman, husband and wife. It is necessary to return to and rediscover the main thought of John Paul II, who kept teaching and reminding of the dignity and holiness of marriage and family. How to transmit values, norms and patterns of social, moral and religious, teaching about love, responsible parenthood, holiness of life and human dignity. So young people were aware of supernatural dimension of their life and that what they do has a deeper meaning and spiritual effect. 3. A sample selection of basic theological statements about love, human dignity, marriage and family may lead to understanding and proper experience of the reality of love, marriage and the process of building the Christian family. Drawing from the Bible, the Church's teaching, especially the teaching of John Paul II, may properly direct and sensitize young people to bear witness to the Christian life. 4. John Paul II's teaching on human dignity, marriage and the family, should enable a person to live in such a way that by exercising faith, hope and love one will place God at the center of one's life.

Key words:

Pope John Paul II, the concept of love, *The Song of Songs*, human dignity, *communio personarum* - spiritual space of marital covenant, the holiness of family, the value of life, education, catechesis

Bibliografia / Bibliography (Literature):

- Adamczyk D., *Wychowanie do budowania kultury chrześcijańskiej*, „Communio”, red.K.Dynarski, r.25: 2005, nr 4, s. 127-138.
- Bagrowicz J., *Rola rodziny w religijno-moralnej edukacji młodzieży*, „Ateneum kapłańskie. Athenaem priest”, r.101: 2007, z. 4 (584), t. 148, s. 222-238.
- Chrostowski W., *Rzeczywistość i symbolika kobiety w Biblii*, „Pastores”, red. J.Augustyn, r. 5: 2002, nr 1 (14), s. 9-20.
- Chyrowicz B., *Zamiar i skutki: filozoficzna analiza zasady podwójnego skutku*, Wyd. TN KUL, Lublin 1997, ss. 259.
- Cormier P., *Problem osoby*, tłum. M.Majzner, „Kolekcja Communio”, red. K.Dynarski, r. 20: 2000, nr 13, s. 341-353.

Dybowska E., *Oblicze współczesnej rodziny polskiej*, „Problemy Rodziny. Family Problems”, oprac. A.Radwańska, r.43: 2003, nr 3, s. 35-42.

Dziekoński S., *Formacja chrześcijańska w rodzinie w nauczaniu Kościoła*, Wyd. Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2006, ss. 619.

Elliott M.T., *Pieśń nad Pieśniami*, [w:] *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, W.F.Farmer (red.), wydanie polskie W.Chrostowski (red.), Werbinum, Warszawa 2001, s. 789-781. (ss. 1875).

Episkopat Belgii, *Małżeństwo dziś*, tłum. A.Frej, „Pastores”, red. J.Augustyn, r. 3: 2000, nr 4 (9), s. 127-129.

Filek O., *Dojrzewanie obłubieńczej miłości Bożej na przykładzie sł. B. S. Emilii Podolskiej, norbertanki (1845-1889)*, „Analecta Cracoviensia” red. J.M.Dyduch, L.Kamykowski, r. 30-31: 1998-1999, s. 145-159.

Gadacz T., *Wychowanie jako spotkanie osób*, „Znak”, red. J. Radkowski, r. 43: 1991, nr 1 (406), s. 57-66.

Galarowicz J., *Człowiek jest osobą. Podstawy antropologii filozoficznej Karola Wojtyły*, Wyd. Antyk, Kęty 2000, ss. 311.

Grabowski M., *Lekcja o zakochaniu – Jan Paweł II komentuje Pieśń nad pieśniami*, „Paedagogia Christiana”, red. J.Bagrowicz, r. 4: 2000, nr 1 (5), s. 23-34.

Guardini R., *Bóg daleki, Bóg bliski*, tłum. J.Koźbiał, „W drodze”, Poznań 1991, ss.307.

Hildebrand D., *Serce. Rozważania o uczuciowości ludzkiej i uczuciowości Boga – Człowieka*, tłum. J.Koźbiał, „W drodze”, Poznań 1985, ss.198.

Jan Paweł II, *List do Rodzin Gratissimam Sane Ojca Świętego Jana Pawła II Z okazji Roku Rodziny 1994* (nr 14). http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/gratissimam.html [dostęp 20.12.2012]

Jan Paweł II, *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich. Odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa*, Citta del Vaticano 1986, ss. 406.

Jan Paweł II, *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich. Sakrament*, [w:] *O Jana Pawła II teologii ciała*, T.Styczeń SDS (red.), Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1998, ss. 75.

Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży akademickiej zgromadzonej przed kościołem św.Anny (Warszawa 3.06.1979)*, [w:] *Jan Paweł II. Pielgrzymki do ojczyzny 1979, 1983, 1991, 1995, 1997. Przemówienia, homilie*, Wyd. Znak, Kraków 1997, ss.1256.

Jan Paweł II, „*Tryptyk rzymski*”. *Medytacje nad Księgą Rodzaju*, Wyd. św.Stanisława BM, Kraków 2003, ss. 40.

Kaczmarek W., *Przeniknąć człowieka. Osoba i Słowo w dramaturgii K. Wojtyły*, „Zeszyty Naukowe KUL”, red. H.Witczyk, r. 47: 2004, nr 3, s. 30-41.

Karwacki R., *Communio eklezjalna jako misterium osobowej jedności z Trójcą Świętą*, „Collectanea Theologica”, red. W.Chrostowski, r. 73: 2003, nr 4, s. 53-74.

Kawula S., Brągiel J., *Pedagogika rodziny: obszary i panorama problematyki*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 1998, ss. 470.

Knotz K., *Akt małżeński. Szansa spotkania z Bogiem i współmałżonkiem*, Wyd. „M”, Kraków 2001, ss. 350.

Kownacka S. J., *Wychowanie patriotyczne w nauczaniu Jana Pawła II podczas pielgrzymek do Ojczyzny*, „Studia Theologica Varsoviensia”, red. S.Mędała, r.35: 1997, nr 1, s. 217-244.

Krajewski K., *Antropologia i etyka życia*, „Ethos”, red. T.Styczeń, r. 16: 2003, nr 1-2 (61-62), s. 29-39.

Krąpiec M.A., *Sens kultury chrześcijańskiej*, Fundacja Servire Veritati, Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004, ss. 89.

Kudasiewicz J., *Pieśń nad pieśniami w Jana Pawła II teologii ciała*, „Ethos”, red. T.Styczeń, r. 20: 2007, nr 3-4 (79-80), s. 165-179.

Kunowski S., *System chrześcijański wychowania*, [w:] *Pedagogika katolicka. Zagadnienia wybrane*, A.Rynio (red.), Oficyna Wydawnicza Fundacji Uniwersyteckiej KUL, Stalowa Wola, 1999, s. 45-57.

Luter A., *Papież na ekranie*, „Akcent”, red. M.Adamczyk-Grabowska, r. 29: 2008, nr 3(113), s. 187-193.

Mariański J., *Między sekularyzacją i ewangelizacją. Wartości prorodzinne w świadomości młodzieży szkół średnich*, KUL, Lublin 2003, ss. 555.

Mazanka P., *Źródła sekularyzacji i sekularyzmu w kulturze europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2003, ss. 383.

Merdas A., *Piękno kształtem jest miłości*, „Ethos”, red. T.Styczeń, r.16: 2003, nr 3-4 (63-64).

Micherdziński M., *O możliwości trynitarnej interpretacji formuły ustanowienia przymierza małżeńskiego Rdz 2,24*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny. Biblical and Liturgical Movement”, red. J.Chmiel, r. 54: 2001, nr 3, s. 213-222.

Misiurek J., *Świętość życia małżeńskiego*, „Ateneum Kapłańskie. Athenaeum Priest”, red. W.Karasiński, r. 149: 2007, z. 2 (588), s. 266-277.

Mizińska J., *Postęp i okrucieństwo*, [w:] *Humanizm ekologiczny*, S. Kycia (red.), Politechnika Lubelska, Lublin 1993, t. 2, s. 153-167.

Nadolski B., *Lectio divina*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny. Biblical and Liturgical Movement”, red. J. Chmiel, r. 54: 2001, nr 1, s. 47-50.

Ormanty S., *Fenomen biblijnego spojrzenia na człowieka*, „Collectanea Theologica”, red. W. Chrostowski, r. 73: 2003, nr 3, s. 41-50.

Pawłowski Z., *Biblijna agape. Język miłości i jego funkcja w kształtowaniu społecznego wymiaru doświadczenia Boga*, „Ethos”, red. A.M.Wierzbiński, r. 11: 1998, nr 3 (43), s.45-57.

Perszon J., *Rodzina – zagrożona nadzieja. Refleksje w oparciu o nauczanie Jana Pawła II*, „Ateneum Kapłańskie. Athenaeum Priest”, red. W.Karasiński, r.148: 2006, z.2 (582), t.146, s. 6-20.

Piątek J., *Kulturotwórcze elementy antropologii*, [w:] *Kultura a nasze istnienie*, J.Łukomski (red.), Wydawnictwo Jedność, Kielce 1999, s. 55-67.

H. Piliś, *Tomizm Karola Wojtyły. Człowiek i wartości moralne (I)*, „Humanitas”, red. J.Bańka, B.Burlikowski, r. 1989, t. XIII, s.189-214.

Raław-Markowska M., *Od jednorodności ku różnorodności: modernizacja rodzin w Polsce*, „Problemy Rodziny. Family Issues”, opr. A.Radwańska, r. 40: 2000, nr 2-3 (230-231), s. 22-29.

Ravasi G., *Pieśń nad pieśniami... jak pieczęć na twoim sercu*, przeł. K.Stopa, wyd. Salwator, Kraków 2005, ss. 207.

Rodziński A., *Kultura i chrystianizm*, „Roczniki Filozoficzne. Annals of Philosophy”, red. B.Dembowski, r. 17: 1969, nr 4, s. 107-118.

Roman A.R., *Prorocka rola rodziny*, tłum. G.Ostrowski, „Communio”, red. K.Dynarski, r. 23: 2003, nr 4 (136), s. 106-114.

Rynio A., *Katolicka myśl pedagogiczna. Próba syntezy*, [w:] *Pedagogika katolicka. Zagadnienia wybrane*, A.Rynio (red.), Wyd. Oficyna Wydawnicza Fundacji Uniwersyteckiej KUL, Stalowa Wola, 1999, s. 411-417.

Scheler M., *Materialne apriori w etyce*, tłum. A.Węgrzecki, „Znak”, red. H.Malewska, r. 19: 1967, nr 12(162), s. 1512-1543.

- Schmidt G., *Ludzka droga ku prawdzie i miłości*, „Collectanea Theologica”, red. W.Chrostowski, r. 51: 1981, nr 4, s. 199-210.
- Scola A., *Czy koniec podmiotu? Czy człowiek ponownie w centrum?*, tłum. P.Mikulska, „Ethos”, red. T.Styczeń, r. 19: 2006, nr 4 (76), s. 61-77.
- Slany K., *Małżeństwo i rodzina w zglobalizowanym świecie*, „Problemy Rodziny. Family Problems”, opr. A.Radwańska, r. 41: 2001, nr 4/5/6 (238/239/240), s. 3-10.
- Sobczyk A.J., *Tajemnica Nazaretu w nauczaniu Jana Pawła II*, „Ateneum Kapłańskie. Athenaeum Priest”, red. W.Karasiński, r.: 2007, z.1 (587), T. 148, s. 55-66.
- Sroczyński W., *Duszpasterskie aspekty młodości*, „Studia Paradayskie”, red. E.Dajczak, r.: 1993, nr 3, s. 99-106.
- Strus A., Warzecha J., *Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg biblijnych. Pieśń Izraela. Pieśń nad pieśniami, Psalmi, Lamentacje*, ATK, Warszawa 1983, ss.187.
- Suwiński S., *Wychowanie dziecka do życia Eucharystią*, „Ateneum Kapłańskie. Athenaeum Priest”, red. W.Karasiński, r. 100: 2006, z. 3 (583), T. 147, s. 61-72.
- Szkodoń J., *Obrona życia nienarodzonych w świetle encykliki „Evangelium vitae”*, „Analecta Cracoviensia”, red. J.M.Dyduch, L.Kamykowski, r.30-31: 1998-1999, s. 291-305.
- Szyran J., *Ku miłości dojrzałej*, „Collectanea Theologica”, red. W.Chrostowski, r. 73: 2003, z. 3, s. 146-156.
- Świerszcz K., *Destrukcyjność laickiego wychowania w świetle współczesnych ideologii*, „Communio”, red. K.Dynarski, r. 27: 2007, nr 3 (159), s. 3-16.
- Weigel G., *Świadek nadziei. Biografia Jana Pawła II*, tłum. D.Chylińska, Wyd. Znak, Kraków 2000, ss. 1192.
- Wilk J., *Rodzina jako podstawowe środowisko wychowawcze w świetle doktryny Kościoła katolickiego*, [w:] *Wychowanie w rodzinie od starożytności po wiek XX: materiały z konferencji naukowej Katedry Historii Wychowania, czerwiec 1993 r.*, J.Jundziłł (red.), Wydawnictwo Uczelniane WSP, Bydgoszcz 1994, s. 137-141.
- Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, TN KUL, Lublin, 1960, ss. 255.
- Valverde C., *Antropologia filozoficzna*, tłum. G.Ostrowski, Pallotinum, Poznań 1998, ss. 367.
- Zdaniewicz W., *Dziecko w nauczaniu Jana Pawła II*, [w:] *Dziecko, sukcesy i porażki*, W.Piwowarski (red.), IBE, Warszawa-Poznań 1984, s. 181-193.
- Zmorzanka A.Z., *Poezja przez życie pisana (o twórczości Karola Wojtyły – Jana Pawła II)*, „Akcent”, red. M.Adamczyk-Grabowska, r. 29: 2008, nr 3 (113), s. 68-70.

Informacja o Autorce:

Natalia Maria Ruman, mgr lic. kan. teologii, mgr pedagogiki, doktorantka studiów stacjonarnych Wydziału Teologii w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach; asystentka Zakładu Pedagogiki Ogólnej i Metodologii Badań na Wydziale Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie; wychowawczyni, nauczycielka-katechetka klas ponadgimnazjalnych w Powiatowym Zespole Szkół nr 2 im. K. Miarki w Pszczynie. Autorka książek: *Pracowity żywot księdza dziekana Mateusza Bieloka* (współautor: A.Spyra, wyd. Towarzystwo Miłośników Ziemi Pszczyńskiej, Pszczyna 2010), *Duszpasterstwo parafialne w dekanacie bytomskim pod koniec XVIII wieku* („Scriptum”, Katowice-Kraków 2010), *Psychologiczny, teologiczny i społeczno-kulturowy wymiar śmierci i żaloby* („Scriptum”, Katowice-Kraków 2011), *Pszczyńskie sacrum w małych obiektach architektury* („Scriptum”, Cieszyn-Pszczyna 2012). Członkini Europejskiego Stowarzyszenia Teologii Katolickiej, Towarzystwa Miłośników

Ziemi Pszczyńskiej oraz redakcji Serii Towarzystwa Miłośników Ziemi Pszczyńskiej i Urzędu Miejskiego w Pszczynie pt. „Ludzie Naszej Ziemi”. Uczestniczka projektu badawczego pt. „Wychowanie i edukacja ku dojrzałemu przeżywaniu wiary we wspólnocie chrześcijańskiej” ks. prof. dr. hab. Henryka Krzysteczko (Zakład Katechetyki, Pedagogiki Chrześcijańskiej i Katolickiej Nauki Społecznej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. E-mail: nruman[at]interia.pl